

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜR K YAZINI DERSİ

BİTİRME TEZİ (UZUN TEZ)

“BİR UZAMI RESİM LEMEK”

Rehber Öğretmen: Ümit Dönmez

Öğrencinin Adı: Merve

Öğrencinin Soyadı: Doğangün

Diploma Numarası: D1129037

Sözcük Sayısı: 3994

Araştırma Sorusu: Oya Baydar'ın “Erguvan Kapısı”, Orhan Pamuk'un “İstanbul Hatıralar ve Şehir” ve Elif Şafak'ın “Bit Palas” romanlarında İstanbul hangi yönleriyle betimlenmiştir ve yazarların İstanbul'u yorumlamalarının İstanbul betimlemelerinin oluşumuna etkileri nelerdir?

ÖZ (ABSTRACT)

A1 Türk Yazını dersi kapsamında uzun tez olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, Oya Baydar'ın Erguvan Kapısı, Orhan Pamuk'un İstanbul Hatıralar ve Şehir ve Elif Şafak'ın Bit Palas romanlarında yazarların İstanbul yorumları doğrultusunda şekillenen İstanbul betimlerinin irdelenmesidir. İncelenen üç yapıtta, uzama biçilen renkler saptanmış, tarih ve uzam ilişkisi sorgulanmıştır. Uzamın içinde barındırdığı farklı kültürlerin etkileşimi irdelenirken uzamla kişilerin buluştuğu ortak nokta ele alınmıştır. Dört ana başlıkta incelenen İstanbul betimlemelerinde, üç yapıt arasında ötekilik kavramı ve tarihin yok oluş sürecinin işlenmesinde birlikteliğin yakalandığı görülmüştür. Uzamın renkleri ve şehrin sahiplendiği ruh incelendiğinde ise yazarların birbirinden farklı yorumlarıyla karşılaşmıştır.

SÖZCÜK SAYISI: 95

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)	
1.GİRİŞ.....	3
2.Renklerin Oyunu.....	6
2.1 Erguvanlı Düşler	7
2.2 Uzamın Üzerine Serilmiş Bir Örtü: Siyah-Beyaz	8
2.3 Bulanık, Kirlî Bir Gökyüzü.....	10
3.Tarih Araştırma Laboratuvarı: İstanbul.....	12
3.1 Tarihin Yok Oluşuna Sahne Olan Şehir	12
3.2 Bir Vardı, Bir Yoktu.....	13
3.3 Yapılanmanın Ardındaki Bozulma: Tarih.....	14
4. Öteki Yüzlü İstanbul.....	15
4.1 İstanbul'un İçindeki İstanbullar ⁽¹⁾	16
4.2 Şehrin Tam Ortasında Bir Perde: Bizim Ve Öteki	17
4.3 Bulanık Renginin Ardındaki Şehir	18
5. Arayışın Buluşturduğu Kapı	19
5.1. İçindeki O Şey	19
5.2. Ağır Yenilgi	21
5.3. Savaş Yorgunu Şehir ⁽²⁾	21
6. SONUÇ	22
7. KAYNAKÇA	24

(1) Baydar, 95

(2) Şafak, 49

1. Giriş

Betimleyici anlatım biçiminden yararlanarak oluşturulan yapıtlarda yazar, sözcüklerle resimler çizerken, incelediği varlığı, kişiyi veya yeri farklı boyutlarla ele alıp birbirinden değişik ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bir yerin, bir nesnenin ya da bir kişinin tanıtılmasında vazgeçilmez noktalardan biri olan betimleyici anlatım biçimi, iç ve dış dünyaların ustaca kaynaştırılması ve mekânların insanlara bağlılığını dile getirir. İncelenen unsurun belirleyici niteliklerinin görünür kılınmasıyla oluşan betimleyici anlatım biçiminde gözlem, önemli bir etkidir. Betimlenen unsurun yazarın üzerinde bıraktığı izlenimler, belirleyici özelliğinin farklı algılanarak yansımalarının çeşitlilik kazanmasına neden olmaktadır. (Tasvir, 3)

Dünyanın gözbebeği olarak nitelendirilen, Avrupa ve Asya kıtalarının vazgeçilmez bağlantısı İstanbul, yüzyıllardır birçok yapıtın ana konusunu oluşturmuştur. Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan bu kent, tarihin karanlık çağlarından itibaren değişik adlara bürünmüş, farklı milletlerin barınağı olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle el üstünde tutulan şehirde nüfus yoğunluğunun hızlı artışı insanları bir araya getirerek düşüncelerin geniş bir yelpazeye yayılmasını sağlamıştır.

Farklı düşünce topluluklarının birlikte varlığı, İstanbul'un konu edildiği yapıtlarda değişik yönleriyle ele alınmasına neden olmuştur. Kimi yazarlar tarafından "kusursuz" bir şehir olan İstanbul, kimi yazarlar tarafından "gelişmemişlik" olarak nitelendirilmiştir.

Hüzün ile mutluluğun beraberliğinden yararlanılarak ortaya çıkarılan bu yapıtlarda, bazen renk oyunları dile getirilirken, bazen toplumsal sorunlar ele alınmıştır. Büyük şehrin kalabalığıyla insanların yalnızlaşması, gelir dağılımlarındaki dalgalanmaların yaşamlar üzerine etkisi, etkileyici güzelliğinin arkasına saklanmış çirkinliği, tarihsel dokuyu bozarak geçen günler... İçinde bunca zıtlığı barındıran bu kentin kaderi, iç dünyası, ruhsal zenginliği... Her yazar tarafından farklı bir kalemle ele alınan, bunca duyguyu içinde besleyen İstanbul, Erguvan Kapısı (Oya Baydar), İstanbul Hatıralar ve Şehir (Orhan Pamuk) ve Bit Palas (Elif Şafak) romanlarında içinde bulundurduğu anlam zenginliğini gözler önüne sermiştir.

Yaşamla renkler arasında kurulan bağın yer aldığı bu üç roman da İstanbul'u farklı bir gözle görmüştür. Baydar'ın zengin betimlemeleriyle süslenmiş Erguvan Kapısı romanında, her mevsim renk renk açan çiçeklerle İstanbul'un canlı havası aktarılırken; beyaza bürünmüş güzelliğinin altındaki gerçeklik çıkar karşımıza Pamuk'un İstanbul Hatıralar ve Şehir'inde. Şafak'ın Bit Palas romanında ise, sislerin arkasında, gri bir gökyüzü ile çöp kokularıyla beslenen insanların bulunduğu bulanık bir şehir olarak yansıtılır. Tezin birinci bölümünde, üç yazar tarafından "İstanbul'a biçilen renklerle İstanbul betimlemeleri" ele alınacaktır.

İlk yerleşimi milattan öncelere dayanan bu şehrin, başlı başına bir tarih merkezi olması kaçınılmazdır. Tarihle bütünleşmiş, tek vücut haline gelmiş şehirde, modernleşmenin getirdiği yozlaşma ile büyümenin getirdiği bozulma tarihsel öğelere de yansımıştır. Birbirine kenetlenmiş, ayrılmaz gibi görünen "şehir" ve "tarih" olguları,

gün geçtikçe birbirinden uzaklaşmıştır. Tarihin, şehrin içinde eriyerek kimliğini kaybetmesi ise, ayrılışın fark edilmesini önlemiştir. ‘Tarihsel özellikleri ve harabeye çevrilmiş değerleriyle’ bu üç romanda karşımıza çıkan İstanbul betimlemeleri ise tezin ikinci bölümünde incelenecektir.

Coğrafi konumu nedeniyle çok hızlı büyümeye sahne olan İstanbul, farklı din, çevre ve kültürlerin kaynaşma noktası olmuştur. Her yönden gelen insanları bünyesine kabul eden şehir, insanların kümeleşmesine ve yabancılık kavramının ön plana çıkışına ev sahipliği yapmıştır. Karşısında çaresiz kalınan güzelliğinin, zenginliğinin yanı sıra para için birbirini öldüren insanların bulunduğu bir taraf da olmuştur hep. Yalı sahibi bir zenginle, karanlığın içindeki bir yoksulun giderek daha uçlara itilişi şehirdeki yerlilik-yabancılık kavramlarını altüst ederek kümelerin çoğalmasında etken olmuştur. ‘Uçlardaki yaşamların ele alındığı’ toplumsal betimlemeler ise tezin üçüncü bölümünde irdelenecektir.

Son olarak bir “arayış şehri” olarak nitelendirilebilecek İstanbul, kimliklerinin, düşlerinin peşine düşmüş insanların yollarını kesiştiren bir merkezdir. Benliğini arayan bunca insanı kaynaştırmasına ise kendi kayıp ruhu neden olmuştur. Özünü yakalamaya, kayıp ruhuna ulaşmaya çalışan şehir, bu arayış içinde bulunan herkese kapısını açmış, yaşamın her anına ortak ederek “buluş”u kolaylaştırmak istemiştir. İnsanları ve şehri bu pencerede buluşturan farklı kalemler, sahiplenilen öz ile aranan öz arasındaki ince çizgiyi belirlemiş, arayışın güçlenmesini sağlamıştır. Gün geçtikçe

kaybolanların kendilerini içinde bulduğu bu 'arayıştan' tezin dördüncü bölümünde söz edilecektir.

Oya Baydar, Orhan Pamuk ve Elif Şafak tarafından yazıya dökülen gözlem ve sentez gücünü ön plana çıkaran İstanbul canlandırmaları, gerçekte düşselin harmanı niteliğindedir. Bu çalışma, İstanbul betimlemeleriyle üç yazarın uzamı algılama ve yorumlamalarındaki benzer ve farklı yönleri irdelemektedir.

2. Renklerin Oyunu

Gözümüzdeki konik hücrelerden geçerek bize renk olarak kendini gösteren ışınlar her zaman bir merak kaynağı olmuştur (Levine, 907). Işığın kırılarak bunca renge girmesi, insanları renklerin de bir dili olduğu sonucuna ulaştırmıştır. Doğada çeşit çeşit bulunan bu renkler, insan yaşamında da egemenliği elinde bulundurmaktadır. Yaşamla ilişki kurmaya yardımcı olması bakımından renkler, her zaman insanlar tarafından ön planda tutulmuştur. Agripina Fyodorovna Antipova, **“sadece mekânların değil, insanların, hayvanların, hatta onların bile kendilerine has bir renkleri olduğuna, gözlerini camlaştırarak pür dikkat baktığı takdirde bunu görebileceğine inanırdı.”** (Şafak, 57). Yaşama kenetlenmiş, doğadan, insanlardan soyutlanamayacak olan renkler, uzamlarla da bu denli iç içedir. Baydar'ın, Pamuk'un ve Şafak'ın romanlarında da renklerin şehre ne kadar yakın olduğu görülür. Yazarlar, yapıtlarında İstanbul'a bir renk biçmiş ve yaşamın bu renklerden nasıl etkilendiğini yansıtmıştır. Her yapıtta karşılaşılan renkler, uzamın bambaşka özelliklerini gözler önüne sermektedir. Renklerin uzama ya da uzamın renklere kazandırdığı anlamlar,

yazarların İstanbul algıları doğrultusunda farklılık kazanmaktadır. Tek bir uzamla birbirinden farklı binlerce renk arasında sadece bir köprüdür yazar.

2.1 Erguvanlı Düşler

Baydar'ın Erguvan Kapısı romanında uzamın renkleri incelendiğinde erguvanların bu renk dağılımında önemli bir rol üstlendiği görülür. Kitaba da adını veren erguvan çiçekleri, İstanbul'un dört bir köşesini sararak rengini ve kokusunu her yere sindirmiştir. Baydar, erguvanların yokluğunda şehri şöyle betimlemektedir: "**Erguvan mevsimi geçmişti. Gizemli işaretler yok olmuş, büyü bozulmuştu sanki.**" (Baydar, 263) Yazar için erguvansız düşünülemez olan İstanbul, erguvanlarıyla süslendiği ilkbaharlarda en güzel dönemlerini yaşamaktadır. Nisan sonu mayıs başı, erguvanlarla örülen bu şehrin, canlılığını, renkliliğini insanlara da aktardığını savunur. Doğanın canlanması ile renklenmiş uzamın, bahar sevincine, huzurla dolu bir mutluluğa ev sahipliği yapması kaçınılmazdır:

"O günü, erguvan dalları arasında eflatun, pembe, turuncu, ateş rengi bir ışık oyunu olarak hatırlıyorum. Boğaz'ın en güzel manzaralarından birine açılan balkonda, alçalan güneşin ışınları karşı sahildeki camları tutuştururken; çiçeğe durmuş erguvan ağaçları arasında, bahar esintisiyle masanın üzerine, saçlarımıza, bardaklarımıza dökülen erguvan çiçeklerini seyrederek neler konuşmuştuk? Belki de her şeyi."

(Baydar, 39)

Koyu pembe açan çiçekleri ile yaşama sevinci uyandıran, uzama renk katan erguvanlar, Baydar'a göre kendine özgüllüğü simgelemektedir. Yapıtın dört baş figüründen biri olan Teo, on dört yaşına kadar İstanbul'da yaşamış, daha sonra çeşitli

baskılar nedeniyle Türkiye'den ayrılmıştır. Buna rağmen Türkiye ve özellikle İstanbul, Teo için ayrı bir önem taşımaktadır. Tutkuyla bağlı olduğu şehir, onun gözünde bir güzellikler diyarıdır. İstanbul'a bu denli bağlı olan figür için erguvanlarla mora bezenen şehrin kendine özgü bir dokusu vardır:

“Erguvana kesmiş boğaz tepeleri, Beylerbeyi Korusu'ndaki erguvanlı köşk, İstinye'den Anadoluhisarı'na, iki yaka baştan başa erguvan...” (Baydar, 21)

Baydar için her ilkbahar açan erguvanlar, doğanın diğer tüm renkleriyle birlikte, bir uzamın kimliğini açıklamaktadır. Her sene pes etmeden canlanan doğa, bir direnişi, bir karşı duruşu vurgulamaktadır. Baydar bu kafa tutuşu şöyle dile getirir:

“Tepelerin yeşilinin, gökyüzünün tüm renklerinin, yalıların, teknelerin gölgesinin yansıdığı benzersiz mavi ırmak; efsanelerin suyla döşenmiş yolu... Karşı tepelerde hala direnen koruluklardaki erguvanları gördüm. İki yıl önce nasıl pıtrak gibi açmışlarsa, yine öyle; büyüleyici ve saldırgan...”

(Baydar, 387)

Yazar için bir direniş çiçeği olan erguvan, bu açıdan da insanlar için bir umut kaynağıdır. Tükenmişliği, yoksulluğu yok sayan bu mor çiçekler, Baydar'a göre umut doludur. ***“Evin önüne bir erguvan fidanı diktim, morsalkımla aynı zamanda açtıklarında avlu cennet gibi olacak.”*** (Baydar, 384)

2.2 Uzamın Üzerine Serilmiş Bir Örtü: Siyah-Beyaz

Pamuk'un İstanbul Hatıralar ve Şehir romanına bakıldığında, bütün renklerin kaynağı olan beyazın ve renklerin yokluğunun doğurduğu siyahın romana egemen olduğu görülür. Geceyi anımsatan siyahın ve karı anımsatan beyazın birlikteliği yazar için birçok anlam ifade eder.

Pamuk, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını İstanbul'da geçirmiştir, bir başka deyişle yaşamındaki tüm zorluklarla İstanbul'da karşılaşmıştır. Bu kitabına da İstanbul ile birlikte yazarın içinde alevlenen hüznün ve tükenmişlik duygusu egemendir. Bu nedenle şehrin ara tonları göz ardı edilerek yalnızca siyah ve beyaz olarak yansıtılmıştır İstanbul.

“Eski apartmanların, yıkılan ahşap konakların bakımsızlık ve boyasızlıktan özel bir İstanbul rengine kavuşan duvarları da bende hoşlandığım bir keder ve seyretme zevki uyandırır.”

(Pamuk, 40)

‘Özel bir İstanbul rengi’ olarak nitelendirdiği siyah ve beyazı, şehrin döşenmiş dokusu olarak görmektedir Pamuk. Uzamı renklerle ifade ederken, İstanbul’un siyah ve beyazla örüldüğünü vurgulamaktadır. Yazara göre siyah ve beyaz, kışı barındırır ve eskilik, yoksulluk, tükenmişlik anlamlarını taşır. Bu yönleriyle İstanbul, siyah ve beyazdır yalnızca. Daha önceden var olan zenginliğin yoksulluğa dönüşürken ve zamanın gerisine itilirken, insanlara yansıttığı renkler de bu bütünlüğünün bir örneğidir ve yazar bunu şöyle dile getirir:

“Şehri benim için siyah-beyaz yapan bir başka şey, çocukluğumun ahşap konakları... (...)soğuktan, nemden, kirden ve eskilikten ahşapları yavaş yavaş karardığı, siyahlaştığı için ortaya çıkan o özel renk ve dokuyu, siyahla beyazın bu iç karartıcı, ama korkutucu bir şekilde güzel rengini taşıyan pek çok ahşap evi arka mahallelerde yan yana gördüğüm için, çocukken bu yapılarının ilk renklerinin de böyle olduğunu zannedirdim.

(Pamuk, 43)

İstanbul’daki eski yapıları, küçük dükkânlara ulaşan dar sokakları, eğri büğrü kaldırımları izlerken yazar dış dünyaya açılan penceresinden, her şey siyah-beyaz bir fotoğraf karesi gibi görünmektedir. ***“Evlerden sokaklara top namlusu gibi uzanıp***

kirli bir dumanı üfleyen soba boruları” (Pamuk, 45) ve yoğun trafiğe bağlı hava kirliliği İstanbul’un benliğine kendini kabul ettirmiştir ki “kar” a yoksulluğu, sefaleti örten, karanlıkla birlikte her türlü kirliliğini, plansızlığını gizleyen bir araç olarak bakar yazar. Kar ve gecenin birlikteliğinden daha çok beslenen bu siyah- beyaz dokunun, Pamuk’a göre önemli bir saklayıcı niteliği bulunmaktadır.

“(…)kar altında şehir bana daha ‘güzel’ gözüküyor için. Bu güzellikten şehrin çamurunun, pisliğinin, çatlaklarının ve bakımsız yerlerinin örtülmesindeki yenilik ya da şaşkınlık duygusundan...”

(Pamuk, 47)

Tüm şehri siyah-beyaz çatısı altında birleştiren, uzamın her türlü unsurunu kendi siyah-beyaz duygusuna bağlayan yazar, için ***kömür yüklü yorgun kamyonlar, yıkılmış şehir surları ve şehrin kar altındaki manzaraları*** (Pamuk, 45-46) da bahsedilen siyah-beyaz ruhun işaretleridir.

2.3 Bulanık, Kirli Bir Gökyüzü

Şafak’ın Bit Palas romanında sabahın erken saatlerinde aniden şehre inen bulutlar, uzamın rengini belirlemektedir. Denizi, gökyüzünü ve karayı aynı renge boyayan sis, İstanbul’a o kendine özgü rengi verir. Yapıtın baş figürlerinden biri olan Bayan Antipova için yaşam renk demektir. Ne var ki, renkleri görmesine engel olacak bir göz hastalığına İstanbul’da yakalanmıştır. Yaşamın bundan sonraki bölümünün ‘yenilgi’ anlamına geldiği odak figüre göre, İstanbul küslük, belirsizlik gibi olumsuz duyguları taşımaktadır. İstanbul’un bunca duyguyu içinde barındırdığı kendine özgü rengi, şehri adeta bir yas merkezi haline getirmektedir. Bu rengi şöyle tanımlamaktadır Antipova:

“İs-tan-bull... Sisin ardına saklandığı için göremediği rengin ne olduğunu bulmuştu. Renkler ve mekânlar koleksiyonunda, İstanbul’un rengi mordu; kurşun kaplanmış kubbelerden yansıyan göz kamaştırıcı güneşin damla damla lekeleyip, pençe pençe kavurduğu menevişli bir mor. Bu melun rengi hatırlıyordu.”

(Şafak, 55)

Bu parlak, dalgalı aynı zamanda anlamsız, kirli, kötü rengi özümsemiş olan İstanbul, yazarın gözünde ***“boz bulanık, delişmen bir şehir”***dir (Şafak, 45). Nehrin ortasında, ne yapacağını bilmeden, rengin bulanıklığıyla bütünleşmiş bir şekilde debelenen insanların delice tavırlara sahip oldukları bir şehirdir İstanbul. Şafak’a göre, İstanbul’un rengini belirleyen sisi, kirliliği olduğu kadar yaşam tarzıdır aynı zamanda. Hareketli, koşuşturmalarla dolu, çeşitli yaşamlara ev sahipliği yapan yönüyle şehir bu rengini korumaya devam edecek, büyük şehir olmasının getirdiği bir akıntıyla renk daha da hantallaşacaktır.

Romanın karakterlerinden biri olan Antipova, inşa ettirdiği Bonbon Palas’ta da bu griye çalan rengi devam ettirmiş, Bonbon Palas’ın şehrin dokusuyla örtüşmesine özen göstermiştir. Şehrin seçkin semtlerinden birinde yükselen Bonbon Palas, isminin tam tersine İstanbul’un yerleşmiş, benliğine işlemiş gri rengini korumaktadır.

“Dış duvarlar baştan aşağı külrengine, pencere çerçeveleri ve balkon demirleri de, ondan daha koyu ve daha açık olmak üzere grinin iki ayrı tonuna boyanıp (...)tamamlandığında, apartman göz kamaştırıcı güzelliği ve el değmemişliğiyle çıkıverdi ortaya.”

(Şafak, 57)

Yoğun çöp kokusu, sabahları bastıran sis, trafiğin acımasız kiri, inşaat molozları ve ortaya çıkan külrengi yapılarla sürekli bir devinim içindedir uzam. Rengi gün geçtikçe daha da bulanıklaşan, mordan griye dönen bu özel renginin yaşam tarzıyla da

birleşmesi sonucu, İstanbul'un bir simgesi ve Şafak'ın betimlemelerinin bir imgesi haline gelmiştir.

3. Tarih Araştırma Laboratuvarı: İstanbul

“Tarih, insanlığın doğuşundan bu yana, kesintisiz bir oluşumu yaşayan, kendisini, geçmişte olduğu gibi, her adımda aşarak, sonsuza doğru akıp giden oluşumun öyküsüdür; dünü anlatan, bugünü açıklayan ve yarına ışık tutan bir öykü.”

(Suadiye, 15)

Tarihin geneli kapsamı ve toplumsal nitelikli olması, yaşamın ne denli içinde olduğunu gösterir. Toplumlarla kimlik kazanan tarih, onların siyasi, toplumsal, düşünsel, dinsel etkinliklerini, kültür ve uygarlıklarını konu edinir. İnsan merkezli tarih için birincil unsurlar ise zaman ve uzamdır. Bu noktada tarihle bütünleşen şehir olgusu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal duyarlılığın farklı boyutları şehirdeki tarihsel öğelerin betimlemeleriyle doğrudan ilişkilidir.

3.1 Tarihin Yok Oluşuna Sahne Olan Şehir

Baydar, Bizans'ın kalbinde olması nedeniyle tarihi her bir hücresiyle içine sindirmiş olan şehrin, bir tarih merkezi olduğu düşüncesindedir. Saraylar, zindanlar ve kuleler etrafında biçimlenen yaşamlar ile savaşları, tutsakları, yenilgileri ve zaferleri kimliğinde bulundurmaktadır. Bizans döneminde yoğunlaşan yapıların, İstanbul'u hem

efsanevi, hem kutsal hem de tarihsel bir biçime soktuğu düşüncesini savunmaktadır Baydar. Bir başka deyişle, yazara göre tarih, şehre genetik kod olarak işlenmiştir.

“Blahernai Sarayı'nın, asma bahçelerle uzanıp aşağıda Haliç'e kavuşan teraslarını düşünüyorum... Daha bin yıl bile geçmemiş üzerinden. Birkaç Bizantolog ve meraklı turistten başka kim hatırlıyor bunları, kimin umurunda? (...)Bin yıl sonra kim hatırlayacak bugünü, dünü, Bizans'ı, Konstantinopolis'i ve İstanbul'u? Şehrin sur kapılarını kim hatırlayacak? Neden hatırlasın ki zaten!”

(Baydar, 266)

Bu alıntı, incelenen uzamın tarihle ne kadar iç içe olduğunu gösterdiği gibi bozulmanın ve unutulmuşluğun da işaretlerinin vermektedir. Baydar, tarihe yeterli değerin verilmemesi üzerine, yaşanmış olayların yok sayıldığını ve uzam ile kesişim içindeki tarihin yavaş yavaş yollarının ayrıldığını vurgulamaktadır betimlemelerinde. Yazar, şehirle kaynaşan tarihin, şehrin içinde zamanla eriyerek yok olduğu savını ileri sürmektedir.

3.2 Bir Vardı, Bir Yoktu

Pamuk da betimlemelerinde, uzamın her tarafını saran tarihin İstanbul'da büyük bir hızla yok oluşa geçtiğinden söz etmektedir. 18. yüzyıla kadar birkaç Rum balıkçısından başkasının yaşamadığını ifade eden yazar, bu tarihten sonra Osmanlı paşalarının ve seçkinlerinin yaptırdığı yalıların Osmanlı-Türk kimliğine ve mimarisine örnek olduğunu belirtmektedir(Pamuk, 54). Yazar, Osmanlı uygarlığını anımsatan bu yalıların, kulelerin ve hisarların, gün geçtikçe ortadan kaybolmasını, ardına düşmüş kültür taneciklerinin de süpürülüp bir kenara itilmesi şeklinde değerlendirmektedir:

“Ne kadar bakımsız, ilgiden yoksun ve beton yığınları arasına gömülmüş olurlarsa olsunlar şehrin yalnız büyük anıtsal camileri ve tarihi binaları değil, kenarlardaki köşedeki küçük kemerleri, çeşmeleri, bile onlar arasında yaşayan milyonlarca kişiye bir büyük imparatorluktan arta kalmış olduklarını acıyla duyurur... Çünkü güçlü bir imparatorluktan geriye kalmış olmanın hüznünden kurtulmanın en kestirme yolu, tarihsel yapılarla hiç ilgilenmemek(...)mimari özelliklere bile hiç dikkat etmemektir.”

(Pamuk, 102)

20. yüzyıla kadar yalılarla bezenen boğazın bu tarihten sonra umutsuz bir çöküntü içine girmesi, iyimser bir yaklaşımla hüznün örtbas edilmesi olarak değerlendirilmektedir. İşin aslı ise insanlar hüznünden kurtulacaklarına inandıkları bir akıntı içinde sürüklenirken, tarihin yok oluş çığlıklarını kimsenin duymayacak olmasıdır.

3.3 Yapılanmanın Ardındaki Bozulma

Şafak'ın “önce, daha önce, şimdi ve sonra” başlıklarıyla ayrı ayrı ele aldığı zaman dilimleri, tarihe de ışık tutmaktadır. 1920'lerden başlayarak günümüze gelen kurgusal yapıda, bu süreç içinde şehirdeki değişimler ve yenilikler üzerinde durmuştur yazar. **“Savaş yorgunu şehir”**(Şafak, 49) olarak söz ettiği İstanbul'u yıllar sonra “huzur şehri” olarak anması bu değişikliğin temel örneğidir. Boğazın rahatlatıcı etkisi, gündün güne gelişen insan ilişkileri, insanların sıcakkanlılığı kentin bu değişiminde etkin rol üstlenmektedir. Sürekli bir değişim içinde bulunan şehir, dinamik bir özellik taşımaktadır. Bu durum ise, tarihin göz ardı edilmesini, geçmişin unutulmasını kolaylaştırmaktadır.

Bolşevik Devrimi'nin ardından artan göçler, kent nüfusunda hızlı bir artışa neden olmuştur. Bu ani artış, plansız yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Şafak bu durumu şöyle dile getirir:

“Bir beton ordusunun neferleri gibi yan yana dizilip, uygun adım ilerleyen ve uzaktan bakıldığında hepsi birbirine benzeyen yapılarla dolup taşıkça İstanbul...”

(Şafak, 19)

Yazara göre günden güne kalabalıklaşan şehirde yapılan evler, binalar, apartmanlar, yollar ve asla çözülemeyecek bir sorun haline gelen trafik, şehri egemenliği altına almıştır. Düzensizce dikilen bloklar, onlara göre yapılan yollar şehrin tarihsel dokusuna balta vurmuş, bozulmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bit Palas'ta 1960 yılına gelindiğinde 1920leri hatırlatacak bir tek kelime kalmamıştır, on beş-yirmi yıl önceye dayanan eskinin ise **“gerçekdişi bir tınısı vardır”** (Şafak, 33) yalnızca.

4. Öteki Yüzlü İstanbul

Yerleşimi yüzyıllardır süren, iki kıtanın buluşma noktası İstanbul, yeni yerleşmelere kapılarını hep açık tutmuş, bu nedenle de hızlı nüfus artışının hırçın pençeleri arasına sıkışmıştır. Bu durum, İstanbul'da gelir dengelerinde sarsıntılara yol açmıştır. Bir yanda paralarına para katan kesim, bir yanda ise yaşamından ödün verecek kadar yoksullaşan bir başka kesim... Bütün görkeminin, güzelliğinin, zenginliğinin arkasına gizlenmiş yoksulluk ve çaresizlik, İstanbul'un öteki yüzünü açığa çıkarmıştır. Bir gecekondu sahibi ile yalı sahibi arasındaki farkın günden güne açılması, kıyıdaki göz alıcı yaşamın iç kesimlere gidildikçe yitirdikleri, şehirlerin de farklı yüzlerinin

olabileceğinin göstergesidir. Bu düşünce çerçevesinde şekillenen toplumsal betimlemeler, incelenen üç yazarın İstanbul yorumları ile vardıkları ortak noktayı belirtmektedir.

4.1 İstanbul'un İçindeki İstanbullar

Baydar'ın Erguvan Kapısı romanında ele alınan İstanbul, insanlar arasındaki gelir farkının ortaya çıkardığı, konuklarına değişken yaşam kalitesi sunan bir şehirdir. Okuldaki sınıfların bile öğrenci ailelerinin gelir düzeyine göre düzenlendiği bu kentte deniz kenarındaki görkemli yalıların arkasından beliren gecekondu mahalleleri şaşırtıcı değildir yazara göre. Bakımsız, yoksul olan gecekondu semtleri, insanların içinde buldukları zorluklara rağmen tüm benlikleri ile arzuladıkları yüksek yaşam kalitesine ulaşmadaki kararlılıklarını belirtir. Tırnaklarıyla kazıyarak kazandıkları yaşamlarını bir adım ileriye götürebilmek için ise ellerinde yalnızca yollar boyu uzanan çamur ve pencerelerin önüne birikmiş tozlar vardır:

“İki yanında gecekonduların sıralandığı asfalt mı toprak mı belli olmayan yol, yol kenarında oynayan çıplak ayaklı(...)çocuklar, tek katlı evciklerin pencerelerinin içindeki, yaprakları sıcaktan pörsümüş, solgun görünümlü çiçekler, yumurta kabuğu takılı teneke saksılardaki karanfiller, her şey toz içinde.”

(Baydar, 79)

Baydar, bu şartlar altında yaşamaya çalışan insanların yanı sıra boğazdaki zengin yaşamın da altını çizmektedir: ***“Emirgan sırtlarında çiçek açmış erguvanlar arasında kapısında korumaların beklediği, tüm geçişlerin sıkı denetim altında olduğu bir sitede, şoförlü, hizmetçili açılı bir villa...”*** (Baydar, 144)

Yazara göre, aynı şehirde yaşayan insanlar arasındaki bu fark, “bizim İstanbul” ve “öteki İstanbul” gibi ayrımlara sürüklemiştir insanları. Böylesine çelişkilerle dolu, göçlerin aralıksız devam ettiği şehirde **“İstanbul’un içinde daha kaç İstanbul”** (Baydar, 95) bulunduğu da bilinemeyecektir.

4.2 Şehrin Tam Ortasında Bir Perde: Bizim Ve Öteki

Pamuk, romanında İstanbul’un güzelliğinin, saflığının arkasında yatan çirkinlikleri ele almıştır. Yazara göre sürekli bir mücadele ve çatışma içinde olan İstanbul’un iki yüzü tam olarak fark edilmemiştir.

Yazar politik açıdan İstanbul’un önemli olduğu bilincindedir (Pamuk, 194). İki kıtayı karadan birbirine bağlayan köprüleri ve aynı zamanda birbirinden ayıran deniz yolu, ticaret açısından önemli bir yer tutmakta ve tüm dünyanın bu şehri ele geçirme isteğini kamçulamaktadır. Buna karşın yaşanacak bir yer olması bakımından tereddütler yaşamaktadır yazar:

“Boğazda gezmenin zevki, büyük, tarihi ve bakımsız bir şehrin içinde hareket ederken derin, güçlü ve hareketli bir denizin özgürlük ve gücünü içinizde hissetmektir. Boğazın akıntılı sularında hızla ilerleyen yolcu, çok kalabalık bir şehrin kirinin, dumanının, gürültüsünün ortasında denizin gücünün kendisine geçtiğini, bütün bu kalabalığın, tarihin, yapıların içinde hala bir başına ve özgür kalmanın mümkün olduğunu sezer.” (Pamuk, 56)

Her türlü sıkıntıya, bakımsızlığa karşın denizin uzama kattığı gücü belirten Pamuk, şehrin bu şekilde ayakta durabildiğine inanmaktadır. İnsanları bir mıknatıs gibi çeken gücün İstanbul’un kirini, gürültüsünü örten Boğaz’a ait olduğunu düşünmektedir (Pamuk, 57). Yazar, betimlemeleriyle yansıttığı uzamı iki yönlü olarak

değerlendirmektedir: Karanlığı, yoğunluğu ile insanları kendinden uzaklaştıran bir İstanbul; erguvanları ve özgürlüğün simgesi rüzgârıyla bambaşka bir İstanbul...

4.3 Bulanık Renginin Ardındaki Şehir

Şafak, romanının adında da belirttiği gibi, İstanbul'un kirliliğinden ve gün geçtikçe çoğalan böceklerinden söz etmektedir. İzlek, Bonbon Palas sakinlerinin yaşamlarının ayrı ayrı anlatımından oluşmaktadır. Burada yaşayan insanların aralarında kurulmuş uzamsal bir bağ dışında tek bir ortak noktaları vardır ki o da bitmek bilmeyen çöp kokusu, hamam böcekleri ve bulanık rengi: **“İstanbul kokar. Daha bu şehre yaklaşımadan, uzaktan bile kokusunu alabiliyor yabancılar.”** (Şafak, 118) Bayan Antipova'nın İstanbul'a ilk gelişinde hissettiği bu koku, yaşama umuduyla geldiği İstanbul'un hiç düşünmediği bir yönünü ortaya çıkarmış ve onu hayal kırıklığına uğratmıştır.

Ayrıca, yapıtta karakterlerin okuduğu gazete haberlerinden anlaşılacağı gibi gittikçe yaşanılacak bir yer olmaktan uzaklaşmaktadır İstanbul:

“(...) gasp olayları, namus davaları, canlı bombalar... Kapanmayan kanalizasyon çukurları, patlayan su boruları, toplanmayan çöpler, tıkanan yollar, pislikten mühürlenmiş pastaneler...” (Şafak, 105)

Yapıtta, kokusuyla, kirliliğiyle İstanbul'un çirkinliği vurgulanmakta, İstanbul'da yaşamın aksaklıkları üzerinde durulmaktadır. Bu alımsızlığın ötesinde insan psikolojisi incelediğinde farklı bir tutumla karşılaşılmaktadır. Yazar, apayrı kesimleri

üzerinde barındıran kentin farklı topluluklarla arasında kurduğu ilginç bir o kadar da özel bağın farkına varmıştır:

“Ve işte bu iki kesim, isimleri, kökenleri ya da hikâyeleri birbirlerinininkine zerre kadar benzemediği halde, İstanbul’daki varlıklarının en son safhasını aynı şekilde noktadılar. Ortak bir merteye verebiliriz onlara: Gidemeyenler. Gidemeyenler’den olmanın en kötü yanı gidememek değil, kalamamaktır aslında...”

(Şafak, 24)

Uzamla kişiler arasında kurulan bu bağda şehir, bulanık renginin ardındaki yüzünü göstererek, başka bir İstanbul olarak okuyucu ile buluşmaktadır.

5. Arayışın Buluşturduğu Kapı: İstanbul

Sözü edilen üç romanda da İstanbul’a bir arayış şehri olarak bakılmaktadır. İnsanların düşlerini gerçekleştirebilmek, benliklerini bulabilmek için izledikleri yolların hepsi İstanbul’da bitmektedir. Son durak özelliğini kente kazandıran ise kentin kayıp ruhudur. Özünü yakalamaya, kimliğini tekrar kazanmaya çalıştıkça şehir, kaybolanların arayışını kolaylaştırmak istercesine açmıştır kapılarını. Yapıtları incelenen üç yazar, insanları ve kenti bu ortak pencerede buluşturmuştur.

5.1. İçindeki O Şey

Oya Baydar, Erguvan Kapısı’nda, İstanbul’un bir ruhu olduğunu belirtmektedir. Gecekondu mahallelerinde yaşamlarını sürdürebilmek için inançları doğrultusunda hareket eden insanların devrimci kişiliklerinin, bu ruhun bir parçası olduklarını

açıklamaktadır. Romanda, bir gecekondu mahallesinde insanların hayatta kalabilmek, yeni bir yaşam biçimi bulabilmek için yaptıkları mücadeleleri ve direnişlerini göstermek için yattıkları ölüm oruçlarına da yer vermektedir yazar. Böylece İstanbul'un bir başka yönünü; ruhunu, direniş gücünü, içinde bulunduğu arayışı gözler önüne sermektedir:

“Şehrin sokaklarına eyleme ineriz. Yumruklarımız ya da zafer işareti yapan parmaklarımız havada, inişli yokuşlu sokaklardan, devrim sloganları ve ağıtlarıyla geçirdiğimiz şehit cenazeleri bizim devrimci öfkemizi, feda yeminimizi, umutlarımızı, analarımızın kederlerini ve korkularını taşır.”

(Baydar, 225)

Sahip olamadıkları bir yaşam biçiminin, bir arayışın peşine takılarak her türlü zorluğa karşı direnen insanların bulunduğu bu şehir, diğerlerinden biraz farklıdır. İnsanlarla arayış noktasında özdeşleşmiş ve onları da ruhuna, benimsediği özüne katmıştır.

“ İki bin yedi yüz yıldır, burada her şey masaldır, söylencedir, inançtır, inkârdır, şiirdir ve sırdır. Bugün de her inanç burada kendine mürit bulur. İstanbul aklın değil, inançların şehridir(...) Bu kenti (...)altı okla yönetemezsin, şehrin ruhu direnir.”

(Baydar, 253)

İnançlarla beslenen şehrin ruhu, şehri bu şekilde ayakta tutmaktadır: **“ Şehir, her çöküşten sonra yeniden diriliyor, yeniden kuruluyor, çünkü o şey'i, özünü hep içinde saklıyor.”**

(Baydar, 330)

Özüne böylesine sadık kalan, yeniden yitirme korkusuyla onu hep saklamış olan şehir, arayış içindeki insanlara da bu özülle seslenir. İstanbul, akıllarda direnişin hiç bitmemesi ve sahip olduğu ruhun insanları bir ortak noktada buluşturması özellikleriyle yer alır.

5.2. Ağır Yenilgi

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle içine girdiği hüznün ve ezilmişlik duyguları Pamuk'un yapıtındaki temayı oluşturur. Tarihe yenilerek yok olan bir imparatorluğun beraberinde götürdüğü değerler ve ardında bıraktıklarıdır şehrin ruhu.

“ Bir büyük imparatorluktan arta kalmanın hüznüyle coğrafi olarak hiç uzakta olmayan Avrupa'ya göre İstanbulluların bir çeşit ezeli yoksulluğa, onulmaz bir hastalığa yakalanmış gibi mahkûm olmaları da bu içe dönük ruhu besler.”

(Pamuk, 48–49)

Şehir ve ruhu, özü arasında hâkim olan *birakamama* rüzgârı şehrin sahiplendiği öze tutunmasını sağlamış, yoksulluk ve hüznün ise yine aynı ruhun birer parçası olmuşlardır. Yazara göre, büyük bir imparatorluktan arta kalmış olmak ve tüm zenginliğin elden alınması, şehri durgunlaştırmış, ezilmişlik duygusunun yayılmasına yol açmış ve de ruhun içe dönmesine neden olmuştur. Aradığı öz ise bambaşkadır: İçe dönük ruhunu tekrar canlandırma, dışarıya döndürme çabası!

5.3. Savaş Yorgunu Şehir

Bit Palas romanında da Şafak, 'şehrin bir özü olduğu' görüşündedir. Farklı ruh iklimlerinden geçerek İstanbul'a varan insanların şehre geliş amaçları şehrin ruhunu belirlemektedir yazara göre. Kentte Kurtuluş Savaşı sonrası iç ve dış göçlerin hızlanması, şehrin ruhuna eşlik eder ve *kaçış*'in merkezi olur.

“Bir an önce bu yas şehrinde gitmek zorundalardı. İstanbul onlara yaramamış ya da onlar İstanbul'a yaranamamışlardı. Zorlamak

anlamsızdı, çünkü çoktan kapanmış ya da muhtemelen hiç açılmamıştı şehrin baht kapıları. (...)Ömürlerinin bir safhasında yolu bir şehre düşenler için epi topu iki seçenek vardı: İstanbul'a ya bir şeylerden kaçarak varılır, ya da gün gelir, ondan kaçılırdı."

(Şafak, 49)

Şafak'a göre kaçışın kaçınılmaz gereği olan bir yerleri terk etmenin şehirde bıraktığı iz öyle büyüktür ki şehir de bu kaçışa ortak olmaktadır. Toplumun ve şehrin ortak noktası olan bu ruh, iki öğeyi bir araya getirerek arayışı buluşa çevirmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada ele alınan üç yazarın betimlemeleriyle yansıttıkları İstanbul'da Baydar'ın olumlu bakış açısına sahip olduğu, Şafak'ın olumsuzluklar üzerinde durduğu ve Pamuk'un uzamın olumlu ve olumsuz yönlerini dengelediği görülmüştür.

Uzamla renkler arasında kurulan bağ incelendiğinde, üç yazarın da bu bağı farklı biçimde kurduğu görülmektedir. Oya Baydar, İstanbul'u erguvanların mora çalan rengiyle görmüş ve İstanbul'un sahip olduğu bu rengin insanlar üzerinde uyandırdığı sevinci, mutluluğu işlemiştir. Bunun yanı sıra Pamuk' a göre şehir arasında başka hiçbir tona izin vermeyen siyah ve beyazdan oluşmaktadır. Bu yönüyle uzam, saklayıcıdır, değerlerine sahiptir ve korunaklıdır. Şafak'ın Bit Palas romanında ise gri, bulanık renkli bir İstanbul'la karşı karşıyadır okur. Trafik, biriken çöpler ve zor yaşam

koşulları olarak değerlendirdiği İstanbul'un sisler ardındaki görüntüsü bundan kaynaklanmaktadır.

Tarih olgusu incelendiğinde, üç yapıtın da tarihsel değerlerin yok olduğuna tanıklık ettiği görülmektedir. Bu yönüyle benzerliği yakalamış üç yazar, milattan önce yerleşime açılan bu kentin günümüze dek kazandığı kültürel ve tarihsel değerlerden söz etmektedir. Tarihin sindirilmişlik gibi görünen havasına karşın zaman ilerledikçe yok olması gözler önüne serilmiştir.

Üç yazarın da değindiği bir başka konu ise ötekilik kavramıdır. Yazarların gözünde ortaya çıkan yabancılaşma ve ötekilik kavramlarının işlenmesinde birliğe varan üç yazar, uçlardaki yaşamları inceleyip şehrin buna ortak oluşu üzerinde durmuşlardır.

Bu çalışmada incelenen üç yapıtta, uzamla toplumun bir araya getiren güç olarak nitelendirilen şehrin ruhu betimlemelerin önemli bir bölümünü oluşturduğu görülmüştür. Baydar'ın gözünde direniş olan şehrin ruhu, Pamuk ile içe dönmüş, Şafak ile kaçışın düğüm noktası olmuştur. Yazarlara göre şehir, bu nedenle farklı bakış açıları ve farklı yaşam biçimlerini bünyesine kabul etmektedir.

Üç kalem de renkleri, tarih olgusunu, ötekilik kavramını ve şehrin içinde barındırdığı ruhu incelemelerine karşın birbirinden farklı betimlemelerin ortaya çıkmasında, yazarların farklı algılama biçimleri etken olmuş, kurulan özne-uzam bağının farklılığı ortaya konulmuştur.

7. KAYNAKÇA

- Akşin, Sina. Kısa Türkiye Tarihi. “*Tarih Çağları Üzerine Bir Not*.” 11. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Baydar, Oya. Erguvan Kapısı. 13. Basım. İstanbul: Can Yayınları, 2005.
- «Betimleme Nedir?» 16 Ekim 2008. Toplum Düşmanı.
<<http://www.toplumdusmani.net/modules/wordbook/entry.php?entryID=1438>>.
- Hürel, Haldun. Burası İstanbul/Bir İstanbul Kültürü Kitabı-2. İstanbul: Dharma Yayınları, 2007. (İstanbul Tarihi)
- «*İstanbul*.» Temel Britannica. Ed. Nazan Büyüm. Cilt 9. İstanbul: 1993. 114-125
- «İstanbul Tarihi.» 14 Aralık 2008. İstanbul Tanıtım ve İletişim Hizmetleri.
<http://www.istanbul.net.tr/istanbul_istanbul_tarih.asp>.
- Kula, Bilge. “*Oya Baydar Romanında Dil Tasarımı*”. *Sözcükler* 12. Mart – Nisan 2008. 117-114.
- Kutlu, Ayla. Kadın Destanı. 2. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.
- Levine, Miller. Biology. “*The Senses*”. New Jersey: Prentice Hall, 2004.
- Mazumdar, Sanjoy. «Dosya: Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yer Duygusu.» Mayıs-Haziran 2007. Mimarlık Dergisi. 5 Kasım 2007
<<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1330>>.
- Ökten, Emrah, Nur A. Bilen ve Ömer Altınok. «Yoksulluk Deplasmanda.» 17 Aralık 2008. Yıldız Teknik Üniversitesi.
<http://www.yildiz.edu.tr/ealtinok/yenikapı_bildiri_ALTINOK.pdf>.
- Pamuk, Orhan. İstanbul Hatıralar ve Şehir. 5. Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- «Renklerin Dili.» 22 Mayıs 2007. Bilgi Portalı. 24 Kasım 2007
<<http://www.bilgiportal.com/v1/idx/40/2134/Genel-Alan/makale/Renklerin-Dili.html>>.
- «Renklerin Dili.» 3 Mart 2008. Makaleler. <<http://www.makaleler.com/oku-renklerin+dili>>.

Suadiye, Orhan. Tarih Ders Notları. “*Tarih Bilimine Genel Bir Bakış*”.

Şafak, Elif. Bit Palas. 7. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

«Tarihi Eserlerle Dolu İstanbul.» 27 Ocak 2008. İstanbul Life.
<http://www.istanbullife.org/tarihi_eserlerle_dolu_istanbul.htm>.

«Tasvir.» 15 Eylül 2008. Genel Başvuru ve Bilgi Sitesi.
<<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Tasvir>>.